



# Saksalainen ja ”saksalainen” professori: C. G. Heyne ja H. G. Porthan

H. K. Riikonen

Teoksessaan *Mikä mies Porthan oli?* Matti Klinge on omistanut Porthanille yhden luvun ”saksalaisena” professorina.<sup>1</sup> Vaikka Klinge tuo esille Porthanin Göttingenin-matkan ja Göttingenin yliopiston yleisen merkityksen, hän ei kuitenkaan yksityiskohtaisemmin selvitä Porthanin saksalaistyyppisyyttä. Asiaa voidaan havainnollistaa vertaamalla Porthania hänen matkallaan tapaamaansa merkittävään antiikintutkijaan Christian Gottlob Heyneen. Vertailun taustaksi on aiheellista ensin selvittää kummankin kaunopuheisuuden professorin toimintaa klassillisen filologian alalla. Vertailun yhteydessä on samalla syytä viitata eräisiin heidän aikalaisiinsa ja oppilaisiinsa, jotka antavat kuvaa kirjallisista ja tutkimuksellisista piireistä Heynen ja Porthanin ympärillä ja heidän jälkeensä.

## I

Kaunopuheisuuden eli *eloquentia*-oppiaineen professorina Henrik Gabriel Porthanin tehtäviin kuului antiikin poetiikasta luennoiminen, opiskelijoiden latinan taidosta huolehtiminen ja heidän latinankielisten tekstiensä korjaaminen – tehtävä, jonka työläyttä hän toisinaan valitteli. Porthanin oma kirjallinen tuotanto oli merkittävältä osalta latinankielistä, ja epäilemättä hän olikin aikansa etevimpiä latinan käyttäjiä myös kansainvälisen mittapuun mukaan. Vastaavasti hän tunsu hyvin antiikin kirjallisuutta, joskin hänen omat varsinaiset saavutuksensa antiikintutkimuksen alalla jäivät melko vaatimattomiksi. Sitäkin tärkeämpiä olivat hänen ansionsa historiallisen lähdekritiikin, kansanrunouden ja folkloristiikan tutkimuksen sekä Suomen maantieteen alalla.<sup>2</sup> Lisäksi hän kirjoitti monista muistakin aiheista. Suomen taloutta ja yhteiskuntaa koskevien kysymysten ohella Porthan

1 Matti Klinge, *Mikä mies Porthan oli?*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1989, 85–89.

2 Esimerkkinä historiallisesta lähdekritiikistä Porthanin julkaisema Paulus (Paavali) Juustenin (n. 1520–1575) noin vuosille 1550–1570 ajoittuva Piispainkronikka. Henrik Gabriel Porthan, *Chronicon episcoporum Finlandensium*, Aboae, 1799, <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00006138>.

liikkui jopa anglosaksin (*Anglo Saxon Studies*) alueella: hänen tutkielmansa *Försök at upplysa Konung Ælfreds Geographiska Beskrifning öfver den Europeiska Norden*<sup>3</sup> oli ajan-kohtaan nähden ansiokas. Se henkinen miljö, jossa Porthan toimi, olikin omiaan antamaan virikkeitä tutkimuksille, jotka liikkuivat *eloquentia*-oppiaineen ulkopuolella. Se oli aikaa, jolloin Turun akatemia saavutti tieteellisessä mielessä sangen korkean tason, mistä osoituksena on Porthanin ohella Pehr Kalmin, Pehr Adrian Gaddin, Johan Gadolinin ja Matthias Caloniuksen tuotanto. Olennaisia olivat myös lisääntyneet yhteydet Turun akatemian ulkopuolelle – Porthanin kohdalla Göttingenin-matka ja kontaktit Ruotsiin.

Porthania antiikintutkijana ovat aikaisemmin tarkastelleet etenkin I. A. Heikel ja Iiro Kajanto sekä tämän artikkelin kirjoittaja, minkä lisäksi Eero Jarva on kirjoittanut Porthanista Suomen klassisen arkeologian esi-isänä.<sup>4</sup> Tutkittaessa Porthanin suhdetta antiikin kirjallisuuteen ja kulttuuriin keskeisiä ovat myös *Opera omnia* -sarjan niteet III, IV, X ja XI, johdannot mukaan lukien. Tämän artikkelin aiheen kannalta nide X on erityisen kiinnostava, sillä sen johdanto sisältää jonkin verran vertailua Heynen ja Porthanin välillä. Porthanin tieteellisen toiminnan monitahoisuudesta saa kuvan myös Iiro Kajannon suomentamista Porthanin *Valituista teoksista*.<sup>5</sup> Toistaiseksi ei kuitenkaan ole riittävästi vertailtu Porthania aikansa muihin antiikintutkijoihin.

Klassillisen filologian alalta Porthan muistetaan erityisesti vuoden 1786 väitöskirjasta *De origine literarum Latinarum*<sup>6</sup>, jota Heikel on luonnehtinut ensimmäiseksi aidoksi tutkimukseksi klassillisen filologian alalla Suomessa.<sup>7</sup> Samoin voidaan mainita vuosina 85–155 elänyttä kreikaksi kirjoittanutta filosofi Favorinusta käsittelevä, vuonna 1789 julkaistu väitöskirja *De Favorino, philosopho academico*,<sup>8</sup> jota Kajanto on pitänyt nykyisten mittapuiden mukaan parhaana Porthanin antiikkia käsittelevistä väitöskirjoista.<sup>9</sup> Ottaen huomioon 1700-luvun jälkipuoliskolla ilmenneen voimakkaan kiinnostuksen Homerokseen, ei ole yllättävää, että myös Porthan kiinnitti huomionsa kreikkalaiseen eepikkoon. Hän käsitteli Homerosta erityisesti vuoden 1787 kirjallisuushistorian luennoissaan viitaten muun muassa Robert Woodin tutkielmaan, mistä enemmän edempänä.

Antiikin aiheiden käsittely ei ollut Porthanille pelkästään menneisyyteen paneutumisista, sillä mukana saattoi olla oman ajan dimensio: antiikista kirjoittaessaan Porthan on itse asiassa voinut tarkoittaa myös ajankohtaisia tapahtumia. Tästä on mainittu esimerkkienä etenkin Matthias Enegrenin vuonna 1794 respondoima väitöskirja *De libertate Graecis callide a Romanis oblata* eli ”Roomalaisten kreikkalaisille vieokkaasti tarjoamasta

3 Henrik Gabriel Porthan, *Försök at upplysa Konung Ælfreds Geographiska Beskrifning öfver den Europeiska Norden*, Stockholm, 1800.

4 Ivar A. Heikel, *Åbo universitets lärdomshistoria 5. Filologin. Filologins studium vid Åbo universitet*, Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland XXVI, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 1894, <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2019-00022131>; Iiro Kajanto, *Porthan and classical scholarship. A study of classical influences in eighteenth century Finland*, Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki, 1984, 200, 238–296 ja *passim*; H. K. Riikonen, ”Porthan klassillisen filologian, poetiikan ja estetiikan tutkijana”, *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*, toim. Juha Manninen, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2000, 39–60; Eero Jarva, ”Porthan – Suomen klassillisen arkeologian esi-isä. Katsaus Porthanin arkeologia-luontoihin”, *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*, toim. Juha Manninen, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2000, 61–86.

5 Henrik Gabriel Porthan, *Valitut teokset*, suom. ja johdannot kirjoittanut Iiro Kajanto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 373, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1982.

6 Henrik Gabriel Porthan & Gabriel Johannes Cajander, *De origine literarum Latinarum*, Aboae, 1786, <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00004221>.

7 Heikel, *Åbo universitets lärdomshistoria*, 231.

8 Henrik Gabriel Porthan & Zach. Forsman, *De Favorino, philosopho academico*, Aboae, 1789, <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00004218>.

9 Kajanto, *Porthan and classical scholarship*, 108–109.

vapaudesta”<sup>10</sup> Iiro Kajanto on viitannut sen yhteydessä Venäjän rooliin Porthanin aikana sekä Puolan tapahtumiin vuonna 1793;<sup>11</sup> Puola mainitaankin nimeltä kyseisessä väitöskirjassa. Juha Manninen on mennyt vielä pitemmälle. Hän on katsonut, että viekkautta edustavan Rooman paikalle oli asetettava Venäjä ja herkkäuskoisen Kreikan paikalle Ruotsi. Väitöskirja oli niin ollen varoitus: Venäjää ei pitäisi päästää sekaantumaan Ruotsin sisäisiin asioihin. ”Mihinkään riippuvuuteen uudesta Roomasta ei pitäisi lähteä”, tiivistä Manninen väitöskirjan sanoman.<sup>12</sup>

## II

Entä millainen mies Christian Gottlob Heyne oli henkilönä ja tutkijana, ja mikä on hänen asemansa antiikintutkimuksen historiassa? Vuosina 1729–1812 elänyt Heyne oli lähöisin vaatimattomista oloista. Eräiden suhteitten ansiosta hän pääsi kuitenkin opintielle ja opiskeli Leipzigin yliopistossa muiden muassa kuuluisan Johann August Ernestin johdolla. Uransa alkuvaiheissa hän toimi kreivi Brühlin kirjastossa, jossa hän tapasi siellä samoin toimessa olleen Johann Joachim Winckelmannin (1717–1768). Tuona aikana Heyne hankki mainetta filologina Tibullus- ja Epiktetos-editioillaan sekä käännoksellään Kharitonin romaanista *Kallirhoe*. Vaikka Heyne ei myöhemmin tullutkaan tunnetuksi antiikin kirjallisuuden kääntäjänä, Khariton-esimerkki on sikäli aiheellista mainita, että 1700-luvun jälkipuolisko ja seuraavan vuosisadan alku, niin sanottu *Goethezeit*, oli juuri kääntämisen kannalta erityisen merkittävä ajanjakso, jolloin saksalaisella kielialueella tehtiin monia sittemmin klassisiksi osoittautuneita käännoksiä J. H. Vossin (1751–1826) Homeros-käännoksestä alkaen.

Seitsenvuotisen sodan aikana (1756–1763) Heyne joutui hankkimaan elatuksensa tekemällä tilapäiskäännoksiä kirjakauppiaille ja toimimalla kotiopettajana. Käänte hänen urallaan tapahtui vuonna 1763, jolloin hänet kutsuttiin Göttingenin yliopistoon. Göttingenin virkaa oli alun perin tarjottu merkittäväälle Leidenissa toimivalle filologille David Ruhnkenille; tämä ei kuitenkaan ottanut virkaa vastaan, vaan suositteli siihen Heynea. Vuosina 1723–1798 elänyt Ruhnken toimi Leidenissa Tiberius Hemsterhuisin (1685–1766) ja Lodewijk Caspar Valckenaerin (1715–1785) nuorempana kollegana. Hän oli yksi heistä, jotka merkittävästi kehittivät kreikan kielen ja kirjallisuuden tutkimusta mannermaalla. Heihin kuului myös Johann Jakob Reiske (1716–1774), joka editoi kreikkalaisia tekstejä ja myös käänsi niitä. Muuten Reiske liikkui Bysantin ja islamin tutkimuksen alueilla.

Heynen tullessa Göttingeniin sikäläinen yliopisto, Georg-August Universität (*Georgia Augusta*), oli ollut toiminnassa vasta 25 vuotta, mutta se oli jo saavuttanut merkittävän, ellei suorastaan johtavan aseman saksalaisten yliopistojen joukossa. Se tuli tunnetuksi valistushenkisenä laitoksena onnistuen rekrytoimaan merkittäviä kykyjä. 1700-luvun jälkipuoliskolla siellä toimivat Heynen ohella hänen edeltäjänsä, *eloquentian* ja runouden professori Johann Matthias Gesner (1691–1761), fysiikan, matematiikan ja astronomian professori Georg Christoph Lichtenberg (1737–1812), joka tunnetaan kirjallisuushistoriassa hyvin myös aforismien kirjoittajana, teologi ja orientalisti Johann David Michaelis

10 Henrik Gabriel Porthan & Matthias Enegren, *De libertate Graecis callide a Romanis oblata*, Aboae, 1794, <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2014-00004243>.

11 Kajanto, *Porthan and classical scholarship*, 120–121.

12 Juha Manninen, *Valistus ja kansallinen identiteetti. Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjola-*ta, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2000, 225–226, lainaus sivulta 226.

(1717–1791) sekä historiantutkija August Ludwig Schlözer (1735–1809). Göttingenin yliopiston myöhempi historia on yhtämittaista laajasti tunnettujen tutkijoiden luetteloa.

Heynen katsotaan korvanneen antikvaarisen polyhistorismin sellaisella antiikintutkimuksella, joka pyrki rekonstruoimaan antiikin maailman kirjallisen, historiallisen ja kulttuurisen elämän. Samalla hän laajensi klassillista filologian alaa käsittämään monia asioita mytologiasta epigrafiikkaan ja lainoppiin. Näin hankitun tiedon hän pyrki saattamaan yhteyteen nykyajan kanssa.

Opetuksensa ja tutkimuksensa Heyne kohdisti antiikin merkittävimpiin kirjailijoihin, kuten Homerokseen, Pindarokseen ja Kreikan suuriin tragediankirjoittajiin sekä roomalaiseen Lucretiukseen, Vergiliukseen ja Horatiukseen. Huomio ei tällöin keskittynyt pelkästään runojen merkityksen ja reaalitaustan valaisemiseen, vaan Heynen mielenkiinto kohdistui myös esteettisiin aspekteihin. Heyne oli tutustunut sekä edellä mainitun Johann Joachim Winckelmannin että G. E. Lessingin (1729–1781) esittämiin näkemyksiin antiikin taiteesta ja niiden pohjalta nousseisiin esteettisiin ongelmiin. Erityisesti Heyne arvosti Lessingin kuuluisaa *Laokoon*-teosta.

Omissa laajemmissa ja suppeammissa tutkielmissaan Heyne osoitti sekä tervejärkisyttä että arvostelukykyä. Hän käsitteli mitä moninaisempia antiikintutkimuksen aihepiirejä, kirjallisuutta, historiaa, lakia, mytologiaa, arkeologiaa ja numismatiikkaa. Ulrich Schindel onkin katsonut, että Heynen merkitys klassillisen filologian alalla oli siinä, että hän laajensi filologian näköpiiriä kaikkiin suuntiin.<sup>13</sup>

Maun, kauneuden havaitsemisen ja kauneutta koskevan ymmärryksen kehittämisen kannalta tärkeitä olivat Heynen arkeologian luennot, joita hän piti jäljennekokoelmansa tiloissa. Antiikin veistosten kokoelma oli hänen omaa aikaansaannostaan. Arkeologian luennoilla oli myös eräs kiinnostava käytännöllisluontoinen tarkoitus, sillä ne oli tarkoitettu tuleville Kreikan ja Rooman kävijöille. Arkeologian luennoilla ja jäljennekokoelmalla voitaisiin jo ennakkoon tarjota käsitys antiikin visuaalisesta taiteesta.<sup>14</sup> Matkat antiikin tyyssijoille olivatkin tuolloin lisääntymässä. Sitä paitsi Heynen luennot jäljennekokoelman yhteydessä kokosivat myös sellaisia kuulijoita, jotka eivät olleet antiikin kirjallisuuden opiskelijoita tai tutkijoita, joukossaan esimerkiksi Humboldtin ja Schlegelin veljekset. Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) puolestaan valitti sitä, ettei hän voinut opiskella Göttingenissä. Hän toteaa teoksessaan *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit*: ”Sellaisiin miehiin kuin Heyne, Michaelis ja monet muut luotin ehdottomasti; hartain haluni oli päästä heitä kuuntelemaan ja tarkkaamaan heidän oppejaan.”<sup>15</sup> Isän taipumattomuus tuli kuitenkin esteeksi ja Goethe joutui Göttingenin asemesta opiskelemaan Leipzigissa.

Heynen johtamassa seminaarissa (*Seminarium Philologicum*) osanottajien oli tarkoitus harjaantua muun muassa tekstien interpretoinnissa, latinan kirjoittamisessa ja puhumisessa, latinankielisessä väittelyssä sekä latinankielisen tutkielman kirjoittamisessa. Opetus ei jäänyt kantamatta hedelmää, sillä Heynen oppilaisiin lukeutuivat esimerkiksi sellaiset keskeiset antiikintutkijat kuten Homeroksen eepoksia tutkinut Friedrich August Wolf (1759–1824) ja tekstikritiikkiä merkittävästi kehittänyt Karl Lachmann (1793–1851) samoin kuin antiikin runouden saksantaja Johann Heinrich Voss.

13 Ulrich Schindel, ”C. G. Heyne”, *Classical Scholarship. A Biographical Encyclopedia*, eds. Ward W. Briggs & William M. Calder III, Garland Publishing, Inc., New York & London, 1990, 177–178.

14 Schindel, ”C. G. Heyne”, 178.

15 Johann Wolfgang von Goethe, *Tarua ja totta. Valitut teokset III*, suom. J. A. Hollo, neljäs painos, Otava, Helsinki, 1965, 185. Alkuteos Johann Wolfgang von Goethe, *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit*, Tübingen, 1808–1831.

Yksittäisten antiikin kirjailijoiden osalta Heynen ehkä merkittävimmät saavutukset liittyivät Horatiukseen ja Vergiliukseen. Tätä osoittaa jo pelkästään se, että Nicholas Horsfall on 1990- ja 2000-lukujen taitteessa julkaisemissaan viidessä mittavassa Vergilius-kommentaarissa usein viitannut Heyneen. Suurta mielenkiintoa Heyne tunsikin myös Homerosta kohtaan. Tämä oli oikeastaan odotuksenmukaista, sillä 1700-luvun jälkipuoliskolla, varhaisromantiikan aikana, Homerokseen oli alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota eräänlaisena originaalisena nerona tai luonnonnerona. Siitä yhtenä keskeisenä esimerkkinä voidaan mainita Robert Woodin (1717–1771) *Essay on the Original Genius of Homer* vuodelta 1769,<sup>16</sup> joka tuli esille myös edellä kuvatuissa Porthanin kirjallisuushistorian luennoissa ja Porthanin ja Cajanderin väitöskirjassa *De origine literarum Latinarum*.<sup>17</sup> Heynen Homeros-tutkimusten kohdalla kävi kuitenkin sikäli onnettomasti, että hänen pitkään valmisteilla ollut Ilias-editionsa, jota Woodin tutkielma oli innoittanut, oli ilmestyessään vuonna 1802 jo jossain määrin jäänyt ajastaan jälkeen, jos sitä vertaa Friedrich August Wolfin vuonna 1795 ilmestyneeseen tutkimukseen *Prolegomena ad Homerum*.

*Hofrat* Heyne saavutti omana aikanaan huomattavan kuuluisuuden tieteellisissä piireissä, mitä osoittaa hänen kutsumisensa useiden ulkomaisten tieteellisten seurojen jäseneksi. Kanslianeuvos Porthan puolestaan kutsuttiin ruotsalaisen *Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademienin* jäseneksi, mutta muuten hänen maineensa rajoittui lähinnä Pohjoismaihin. Heynekaan ei saavuttanut sellaista yleismaailmallista kuuluisuutta kuin hänen vanhempi aikalaisensa Immanuel Kant (1724–1804) tai nuoremmat aikalaisensa Goethe ja J. G. Herder (1744–1803).

Erityisen kiinnostava on Heynen ja Herderin välinen yhteys. Vaikka Herderiä ei varsinaisena antiikintutkijana pidetäkään, John Edwin Sandys on laajan, joskin luettelomaisen antiikintutkimuksen historiansa kolmannessa osassa omistanut yhden jakson Herderille.<sup>18</sup> Sandysin esityksestä ilmeneekin, miten mielenkiintoisia ajatuksia kreikkalaisista Herder esitti. Heynea ja Herderiä yhdisti etenkin kiinnostus kreikkalaisia myyttejä kohtaan. Heyne julkaisi esimerkiksi Apollodoroksen (n. 180–120 eaa.) *Bibliothecan* edition, josta muodostui suoranaan antiikin mytologisen kirjallisuuden hakuteos.

Heynea ja Herderiä yhdisti niin ikään ihailu Winckelmannia kohtaan, mikä ilmeni myös heidän kirjoituksistaan.<sup>19</sup> Kuitenkin esitystavan erot heidän välillään ovat kuvaavia: Heyne esittää kronologiseen järjestykseen laitettut faktat Winckelmannin elämästä, Herder puolestaan kuvaa ajattelevaa ja tuntevaa yksilöä tiettyjen olosuhteiden vallitessa. Mainittakoon myös, että Heynella oli merkitystä Herderille sikäli, että hän välitti tälle kirjallisuutta, minkä lisäksi hän yritti saada Herderin Göttingenin yliopistoon; suunnitelma ei kuitenkaan onnistunut.

Heynea kuvaavissa esityksissä on kiinnitetty huomiota siihen delikaattiin seikkaan, että tutkimuksen ohessa Heyne oli kiintynyt luontoon. Kerrottiin, että hänen työpöydälleen oli aina kimppu ruusuja<sup>20</sup> – tavallaan eräänlainen varhaisromanttinen piirre saksalaisessa professorissa.

16 Ks. Kirsti Simonsuuri, *Homer's Original Genius. Eighteenth-century notions of the early Greek epic (1688–1798)*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979, 133–142.

17 Kajanto, *Porthan and classical scholarship*, 146–147.

18 John Edwin Sandys, *A History of Classical Scholarship. Vol. III: The Eighteenth Century in Germany, and the Nineteenth Century in Europe and the United States of America*, Hafner Publishing Company, New York & London, 1967 [1908], 31–35.

19 Ks. Rudolf Pfeiffer, *History of Classical Scholarship from 1300 to 1850*, Clarendon Press, Oxford, 1976, 169, 171.

20 Esim. Sandys, *A History of Classical Scholarship*, 43.

## III

Vertailtaessa Heynea ja Porthania toisiinsa silmiinpistävintä on kummankin pitäytyminen omaan yliopistoon. Heyne pysyi Göttingenin yliopistolle yhtä uskollisena kuin Porthan Turun akatemialle. Hän eli Göttingenissä yhteensä 49 vuotta; Porthan, joka kuoli Heynea huomattavasti nuorempana, oli Turun akatemian palveluksessa hänkin yli 40 vuotta eikä myöskään ottanut vastaan hänelle tarjottua piispan virkaa. Heyne pysytteli Göttingenissä matkustellen kaikei vielä vähemmän kuin Porthan – lähinnä vertailukohdaksi tässä suhteessa tarjoutuu Königsbergissä asunut hänen hieman vanhempi ikätoverinsa Immanuel Kant. Varsin toisenlaisia olivat englantilaiset antiikin harrastajat, jotka ulottivat matkansa Kreikkaan. Heihin kuuluivat edellä mainittu Robert Wood ja *Society of Dilettanti* -seuran jäsenet.<sup>21</sup>

Juuri matka Saksaan vei Porthanin Heynen yhteyteen. Göttingenissä Porthanilla oli tilaisuus keskustella Heynen kanssa.<sup>22</sup> Koska saksan puhuminen tuntui Porthanista hankalalta, keskusteluja käytiin latinaksi, joskin hän joutui ihmettelemään eräitä piirteitä Heynen latinan ääntämyksessä.<sup>23</sup> Heynen ja Porthanin tapaamisen seurauksia olivat toisaalta Porthanin sama suurempi kosketus saksalaiseen uushumanismiin, toisaalta Heynen saamat tiedot suomalaisesta kansanrunoudesta. Heyne kirjoittikin toimittamaansa *Göttingische Gelehrte Anzeigen* -lehteen esittelyn Porthanin väitöskirjasarjasta *De poesi Fennica* tai ”akateemisista kiistakirjoituksista”, *akademische Streitschriften*, kuten Heyne sarjaa nimitti.<sup>24</sup> Niiden lukuisten arvioiden joukossa, joita Heyne lehteensä kirjoitti, oli tosin myös kritiikki Nils Idmanin tutkielmasta, jossa yritettiin osoittaa kreikan ja suomen sukulaisuus. Heynen oli helppo osoittaa Idmanin tutkielman sekä paikkansapitämättömyys että jälkeenjääneisyys.<sup>25</sup>

Tyypillistä Heynelle ja Porthanille oli huomattava uutteruus ja tuotteliaisuus. Kerrotaan, että Heynen työpäivä alkoi klo 5 aamulla ja päättyi illalla yhdentoista tai kahdentoista maissa.<sup>26</sup> Vaikka kyseessä olisikin tyypillinen suurmiehen ansioita korostava liioittelu, Heynen uutteruutta ei käy epäileminen. Porthanin osalta on Matti Klinge muistuttanut tämän tuohtumuksesta sijaiskansleri Jakob Haartmanin moitittua akatemian professoreita puuttuvasta ahkeruudesta. Tehtyään selkoa luennoistaan, osakuntakokouksista, opiskelijoiden latinan harjoitusten korjaamisesta (viimeksi mainittuun vierähti aikaa aamulla kello seitsemästä kahteentoista), omasta lukemisesta ajan tasalla pysymiseksi ja

21 Englantilaisten antiikin harrastajien matkoista Kreikkaan ks. Simonsuuri, *Homer's Original Genius*, 134–136.

22 Porthanin oleskelusta Göttingenissä ks. lähemmin M. G. Schybergson, *Henrik Gabriel Porthan. Lefnadsteckning. Förra delen*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 1908, 182–190; Simo Heininen, ”Finnische Gelehrte in Göttingen während des 18. Jahrhunderts”, *Gelehrte Kontakte zwischen Finnland und Göttingen zur Zeit der Aufklärung. Ausstellung aus Anlass des 500jährigen Jubiläums des finnischen Buches*, Gesamtedaktion Esko Häkli, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1988, 59–68.

23 Latinan kielen historiassa oman lukunsa muodostaa eri maiden eroavuudet latinan ääntämisessä ja siitä johtuvat kommunikointivaikeudet suullisessa keskustelussa. Ks. Françoise Waquet, *Latin or, The Empire of a Sign. From the sixteenth to the twentieth centuries*, transl. John Howe, Verso, London & New York, 2023, 160–171. Ranskankielinen alkuteos Françoise Waquet, *Le latin ou l'empire d'un signe*, 1998.

24 Arvostelu on julkaistu uudelleen teoksessa *Gelehrte Kontakte zwischen Finnland und Göttingen zur Zeit der Aufklärung. Ausstellung aus Anlass des 500jährigen Jubiläums des finnischen Buches*, Gesamtedaktion Esko Häkli, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1988, 117–118.

25 Erich Kunze, ”Zur Geschichte der wissenschaftlichen Beziehungen zwischen der Georgia Augusta und der Academia Aboënsis”, *Gelehrte Kontakte zwischen Finnland und Göttingen zur Zeit der Aufklärung. Ausstellung aus Anlass des 500jährigen Jubiläums des finnischen Buches*, Gesamtedaktion Esko Häkli, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1988, 101–102.

26 Sandys, *A History of Classical Scholarship*, 43.

tutkimuksistaan Porthan saattoi todeta, että ”enempää ei kai ehtisi edes saksalainen professori”.<sup>27</sup> Porthania sen paremmin kuin Heyneakaan tuskin voi pitää uudesti luovana ajattelijana – Sandys toteaaakin suoraviivaisesti: ”Heyne ei ollut omintakeinen nero”<sup>28</sup> – mutta uutteruus tuotti joka tapauksessa kummankin kohdalla merkittäviä tuloksia.

Vastakkaisen esimerkin Heynen ja Porthanin toimintatapojen osalta tarjoaa ajan merkittävin klassillisen filologian edustaja Englannissa, Cambridgen yliopiston kreikan kielen ja kirjallisuuden professori Richard Porson (1759–1808). Henkilönä ja elämäntavoiltaan hän poikkesi täysin velvollisuudentuntoisista ja säntillisistä Heynestä ja Porthanista. Sitä kuvaa sattuvasti toteamus, että Cambridge on nähnyt monia outoja asioita: se on nähnyt Wordsworthin juopuneena ja Porsonin selvin päin.<sup>29</sup> Jotakin Porsonin luonteesta kertoo sekin, että hän on mukana Edith Sitwellin omalaatuisia henkilöitä kuvaavassa teoksessa *The English Eccentrics*.<sup>30</sup> Tähän inhimillisesti kiinnostavaan puoleen ei tässä voida kuitenkaan lähemmin puuttua. Heynestä ja Porthanista poiketen Porson ei juuri antanut opetusta. Hänen Cambridgessä käyntinsä rajoittuivat lähinnä tenttien vastaanottamiseen; enimmäkseen hän eli Lontoossa, jossa hänestä sukeutui tunnettu seurapiirihahmo. Hänen tieteellinen panoksensa oli kuitenkin merkittävä.<sup>31</sup> Laajemman tieteellisen maineen Porson saavutti teoksellaan *Letters to Mr. Archdeacon Travis*. Siinä hän käsitteli oppineesti ja perusteellisesti erästä Uuden testamentin epäperäistä kohtaa, jota arkkidiakoni Travis oli pitänyt aitona. Porson teki myös tärkeitä kriittisiä emendaatioita kreikkalaisten näytelmäkirjailijoiden teoksiin ja julkaisi tragedioiden editioita. Lisäksi hän tuli tunnetuksi niin sanotusta Porsonin laista, joka koskee tragediassa käytettyä jambista trimetriä.

Uutteran yliopisto-opetuksen ja tutkimuksen ohella yhteistä Porthanille ja Heynelle oli kiinnostus kirjaston kehittämiseen. Heyne tosin toimi tässä suhteessa suuremmissa mittasuhteissa: hänen aikanaan Göttingenin yliopiston kirjaston kirjamäärä nousi 60 000:sta 200 000 niteeseen.<sup>32</sup> Vaikka Porthan toimi Turun akatemian kirjastonhoitajan virassa vain muutaman vuoden, hän oli vuosikymmenten ajan keskeisesti kehittämässä kirjastoa kirjoittaen myös sen historian. Heynellä oli lisäksi monenlaisia ansioita yliopistohallinnon sekä koulureformin ja kasvatuksen alalla. Heynen saavutuksiin kuuluu myös se, että Napoleonin sotien aikana hän onnistui estämään yliopiston sulkemisen. Kirjastotehtävien ohella ja niihin liittyen Heyne ja Porthan seurasivat tiiviisti ajan uutta kirjallisuutta. Vaikka Porthan toimi Heyneen verrattuna kaukana merkittävistä opillisista keskuksista, hänen julkaisunsa osoittavat huomattavaa ajantasaisuutta. Lisäksi Porthan toi suomalaisia julkaisuja Göttingeniin samaisella matkallaan, jolla hän tapasi Heynen. Uuden tiedon levittämiseksi kumpikin oli tietoinen lehdistön kasvaneesta merkityksestä. Heynen kohdalla keskeinen tiedotuskanava oli *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen* (myöhemmin *Göttingische Gelehrte Anzeigen*). Porthan toimi ansiokkaasti *Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo* (myöhemmin *Åbo Tidningar*) -lehden toimittajana ja kirjoittajana.

Kuten edellä olleista Heynen ja Porthanin tieteellistä toimintaa esittelevistä katsauksista on käynyt ilmi, molemmat tekivät aloillaan urauurtavaa työtä. Molemmat olivat

27 Klinge, *Mikä mies Porthan oli?*, 84.

28 ”Heyne was not an original genius”. Sandys, *A History of Classical Scholarship*, 40.

29 Roger D. Dawe, ”Richard Porson”, *Classical Scholarship. A Biographical Encyclopedia*, eds. Ward W. Briggs & William M. Calder III, Garland Publishing, Inc., New York & London, 1990, 376.

30 Edith Sitwell, *The English Eccentrics*, The Continental Book Company, Stockholm & London, 1947 [1933], 206–213.

31 Ks. C. O. Brink, *English Classical Scholarship. Historical Reflections on Bentley, Porson, and Housman*, James Clarke & Co, Cambridge, Oxford University Press, New York, 1985, 99–111; Dawe, ”Richard Porson”, 376–388.

32 Schindel, ”C. G. Heyne”, 177.

panneet merkille uusien tieteenalojen merkityksen. Näitä olivat erityisesti arkeologia ja estetiikka. Uuteen ajatteluun ja tutkimukseen liittyen kiinnostava hahmo on edellä Heynen yhteydessä mainittu J. G. Herder. Porthanilla oli kirjastossaan Herderin teoksia ja hän myös esitteli luennoillaan lyhyesti Herderin, joskin laajempi innostus Herderiä kohtaan ilmeni Porthanin oppilaan F. M. Franzénin kohdalla (1772–1847).<sup>33</sup> Porthanin johdolla tehdyissä väitöskirjoissa on viittauksia Heyneen samoin kuin Heynen arvostamiin Herderiin ja Winckelmanniin.<sup>34</sup> Merkillepantavaa on myös Heynen ja Porthanin kiinnostus historiaa ja historiantutkimuksessa tarvittavaa kriittisyyttä kohtaan, mikä Heynellä näkyi erityisesti suhteessa antiikin historiaan,<sup>35</sup> Porthanilla suhteessa Suomen keskiajan kirkkohistoriaan. Kuitenkin antiikin historian osalta Heynen ja Porthanin tutkimuksia verrattomasti tunnetummaksi tuli heidän aikalaisensa, englantilaiseen harrastajatradiitioon kuuluva Edward Gibbon (1737–1794), jonka teoksen *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* ensimmäinen osa ilmestyi 1776 ja joka herätti tavattomasti huomiota kaikkialla Euroopassa. Myös Porthan oli sen hankkinut.<sup>36</sup>

Antiikintutkimuksen osalta Heynellä ja Porthanilla on eräitä yhtäläisyyksiä, joskaan Porthan ei sillä alalla tuottanut kovinkaan paljon omintakeista. Samantyyppisiä otsikoita ja samantapaisia aiheita heidän latinankielisistä tutkimuksistaan joka tapauksessa löytyy, ja etenkin antiikin myytit kiinnostivat molempia. Huomattavin ero on siinä, että Heyne toimi antiikin tekstien editoijana ja kommentaattorina, kuten esimerkiksi suuressa Vergiliuskommentaarissaan, jota on luonnehdittu suorastaan monumentaaliseksi.<sup>37</sup> Porthanilla sen sijaan tätä toimintaa ei ollut, eikä se oikeastaan Turun tuolloisissa oloissa olisi ollut mahdollistakaan. Porthanilla oli kirjastossaan kuitenkin Heynen kommentaareilla varustamia editioita: Pindaroksen runot, Epiktetoksen *Enkheiridion* (suom. ”Ojennusnuora”), Apollodoroksen *Bibliotheca* sekä tietenkin mainittu Vergilius-laitos.<sup>38</sup> Lisäksi Porthanilla oli hänen kirjastonsa huutokauppaluettelon mukaan Heynen tutkielmia, teos *Einleitung in das Studium der Antike* ja saksannos eräästä englantilaisesta maailmanhistorian esityksestä, jota Heyne oli ollut kääntämässä.<sup>39</sup>

Mitä tutkimusten esitystavan muotoon tulee, Porthanin tekee tutkijana saksalaiseksi hänen tapansa käyttää laajoja alaviitteitä. Kun historiantutkija Anthony Grafton vuonna 1997 julkaisi teoksen *The Footnote. A curious history*, hänen aineistoonsa ei valitettavasti kuulunut Porthania, jonka alaviitteet saattoivat jatkua useille sivuille ja lisäksi sisältää omia alaviitteitään. Porthan olikin alaviitteiden käytössä saksalaisempi kuin saksalaiset itse.

Professorien työn merkitys ei ole vain heidän tutkimuksissaan vaan myös siinä, miten he ovat kasvattaneet uutta tutkijapolvea. Edellä on mainittu eräistä Heynen merkittävistä

33 H. K. Riikonen, ”Porthan, Franzén, and Runeberg. Three Examples of Herder’s Reception in 18th and 19th Century Finland”, *Herder und das 19. Jahrhundert. Beiträge zur Konferenz der Internationalen Herder-Gesellschaft Turku 2018*, Hg. Liisa Steinby, Synchron, Heidelberg, 2020, 405–408.

34 Riikonen, ”Porthan, Franzén, and Runeberg”, 408–409.

35 Ks. Gustav Adolf Lehmann, ”Christian Gottlob Heyne und die Alte Geschichte”, *Christian Gottlob Heyne. Werk und Leistung nach zweihundert Jahren*, Hg. Balbina Bäbler & Heinz-Günther Nesselrath, De Gruyter Akademie Forschung, Berlin, 2014, 63–74.

36 *Catalogus librorum, quos possedit b.m.vir Henr. Gabr. Porthan*, Aboæ, 1812, In Octavo n:ot 1245–1258.

37 Siegmund Döpp, ”Es lohnt sich, bei Heyne ’anzufagen’. Zu Heynes monumentalischen Vergilkommentar”, *Christian Gottlob Heyne. Werk und Leistung nach zweihundert Jahren*, Hg. Balbina Bäbler & Heinz-Günther Nesselrath, De Gruyter Akademie Forschung, Berlin, 2014, 43–61.

38 Editiot luettelossa *Catalogus librorum*: Pindaroksen runot, In Octavo n:o 713; Epiktetoksen *Enkheiridion*, n:o 794; Apollodoroksen *Bibliotheca*, n:ot 789–791; Vergilius-laitos, n:ot 887–890.

39 Heynen tutkielmat, *Catalogus librorum*, Opuscula academica, n:ot 1075–1078; *Catalogus librorum, Einleitung in das Studium der Antike*, n:o 1171; englantilaisen maailmanhistorian esityksen käännös, *Catalogus librorum*, n:ot 1261–1304.

oppilaista. Myös Porthanin toiminnassa ilmenee sama vaikutus opiskelijoihin ja kiinnostus heidän edistymiseensä, joskin hän joutui valittelemaan opiskelijoiden latinan kielen korjaamista. Porthanin merkittävin oppilas oli Frans Michael Franzén, joka tuli tunnetuksi paitsi Turun akatemian professorina myös runoilijana sekä Ruotsin akatemian jäsenenä ja Härnösandin piispana. Franzénin tuotannosta on tässä syytä mainita erityisesti hänen esityksensä opettajastaan Porthanista sekä hänen Ruotsissa kirjoittamansa elämäkerrat Ruotsin akatemian jäsenistä. Muista Porthanin oppilaista voidaan mainita myöhempi historian professori J. H. Avellan ja filosofian professori A. J. Lagus. Valitettavasti eräät lahjakkaat kirjallisuudesta ja estetiikasta kirjoittaneet Porthanin opiskelijat, S. W. Heurlin, P. J. Alopaeus ja Jakob Heikel, kuolivat varsin varhain.

H. K. Riikonen  
hannu.riikonen [apud] helsinki.fi

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen emeritusprofessori ja Suomalaisen Tiedeakatemian ja Suomen Tiedeseuran jäsen.